

Geoffrey Leech

ZNAČENJĀ ZNAČENJA

(Prijevod poglavlja Meaning of Meaning iz knjige
Semantics: the Study of Meaning, 2nd edition.
Penguin Books, London, 1985., 1–8.)

Ogden i Richards i poslije

Riječ „značenje“ i njoj odgovarajući glagol „značiti“ u engleskom jeziku predstavljaju pojmove izrazito podložne raspravama, a pokazalo se da su semantičari nerijetko trošili neumjereno puno vremena pokušavajući rastumačiti „značenjā značenja“ kao, navodno, nužnog polazišta u proučavanju njihova predmeta istraživanja. Najpoznatija knjiga napisana o semantici djele je C. K. Ogdena i I. A. Richardsa objavljeno 1923. čiji je naslov upravo *Značenje značenja*, a na stranicama 186–7. donosi popis od dvadeset i dvije definicije riječi koristeći različita neteorijska ili teorijska polazišta. Ovdje se, poradi zanimanja, donosi izbor ponuđenih značenja:

- unutarnje svojstvo
- druge riječi priložene uz riječ u rječniku
- konotacija riječi
- položaj čega u sustavu
- praktične posljedice stvari u našem budućem iskustvu
- ono na što korisnik simbola zapravo referira
- ono na što bi korisnik simbola trebao referirati
- ono na što korisnik simbola misli da referira
- ono na što tumač simbola
- (a) referira
- (b) vjeruje da referira
- (c) vjeruje da korisnik referira

Ogden i Richards su, predstavljajući taj popis, pokušali dočarati kako nastaje zabuna i nerazumijevanje zbog neusuglašenosti o osnovnim pojmovima kao što je *značenje*. Međutim, radovali su se danu kada će (kao rezultat obrazovanja javnosti njihovom knjigom i drugim putovima) „Utjecaj jezika na Misao biti shvaćen, a Fantomi jezičnih zabluda biti uklonjeni“; otuda bi, smatrali su, put bio otvoren „za plodnije metode Interpretacije i za Umijeće

razgovora kojim bi sugovornici mogli uživati u nečemu više od uobičajenog kamenja i škorpiona“.

Fascinantan tračak utopije čistog, uljudnog razgovora Ogdena i Richardsa dijelom je njihova osebnog viđenja stvari, a osim njih i drugi su semantičari (posebice pripadnici pokreta opće semantike nastalog pod utjecajem Korzybskijeva djela *Znanost i razum*, 1933.) potencijalno rješenje svih bolesti suvremenoga svijeta vidjeli u rješavanju problema značenja, misli i komunikacije. Drugi su se istraživači također, kao Ogden i Richards, okrenuli znanosti kako bi razjasnili semantičke koncepte. Ogden i Richards su 1923. bili dovoljno uvjereni u napredak znanosti da su ustvrdili:

„Tijekom posljednjih nekoliko godina napredak u biologiji i psihološkim istraživanjima pamćenja i nasljeđivanja, smjestili su „značenje“ znakova općenito izvan sumnje, a ovdje je pokazano da s mišlju i jezikom treba postupati ravnopravno.“ (str. 249)

Deset godina kasnije Bloomfield u *Jeziku* (1933.), najutjecajnijoj knjizi o jeziku objavljenoj između dva rata, slično povezuje semantiku uz značajan napredak znanosti, ali s nešto drukčijim težištem. On kao oruđe semantičara za dobivanje odgovora ne vidi znanstveno istraživanje psihičkih fenomena (misli i simbolizacije), već je za njega to znanstvena definicija svega na što se jezik može odnositi:

„Značenje govornih obrazaca točno možemo definirati tek kada je to značenje na neki način povezano sa znanstvenim značenjem koje posjedujemo. Možemo definirati imena minerala, na primjer, prema kemiji i mineralogiji, ako kažemo da je obično značenje engleske riječi *sol* „natrijev klorid (NaCl)“, a imena biljaka ili životinja možemo definirati uz pomoć pojmova iz biologije ili zoologije, ali nemamo precizan način za definiranje riječi kao što su *ljubav* ili *mržnja* koje se tiču situacija koje nisu bile točno klasificirane – a potonje su u velikoj većini.“ (*Jezik*, str. 139)

Bloomfield je, dakle, bio manje optimističan spram čudesa znanosti u odnosu na Ogdena i Richardsa. Ne iznenađuje da je njegov pesimistično intoniran zaključak označio pogrebno zvono semantike u SAD-u za sljedećih dvadeset godina: „Utvrđivanje je značenja stoga slaba točka u okviru proučavanja jezika i takvom će ostati sve dok ljudsko znanje ne napreduje veoma daleko u odnosu na sadašnje stanje.“ (str. 140)

Doveden do logičnog kraja, Bloomfieldov argument u sebi sadrži viziju konačnog razdoblja kada će sve biti moguće autoritativno znanstveno definirati ili, jednostavnije rečeno, kada će sve što se trebalo znati biti znano o svemu – nešto još više iluzorno od Ogdenove i Richardsove idile razgovornoga raja. Bloomfield je pisao u vremenu snažnog zanimanja za koncept „unificirane znanosti“ – ideja je to da sve znanosti, od fizike do psihologije,

mogu biti čvrsto spojene u jedan veliki monolit znanja – ali čak i dopuštajući to, njegova slika semantičara koji strpljivo čeka akumulaciju i očvršćivanje ukupnosti ljudskog znanja, oslanja se na ono što je, gledajući unatrag, naivan pogled na prirodu znanosti. Tri su latentna previda u Bloomfieldovu pristupu.

Prvo, u bilo kojem trenutku mogu postojati suprotne znanstvene procjene istog fenomena. Koju od njih trebamo izabrati kao polazišnu definiciju?

Drugo, napredak znanosti nije nalik kadi koja se puni vodom – znanost napreduje kontinuiranim procesom preispitivanja i pojašnjavanja što dovodi do jasnijeg i dubljeg razumijevanja. Budući da su znanstvene pretpostavke same po sebi privremene, teško je predvidjeti vrijeme u kojemu će svi biti dovoljno sigurni da neće doći do daljnjih značajnih promjena te će sa sigurnošću pristupiti definiranju riječi kao što su *ljubav* i *mržnja*.

Treće, definiranje uz pomoć znanstvenih formula, kao u primjeru *sol* = *NaCl*, samo je zamjena jednog skupa jezičnih simbola drugim, čime se zadatak semantičkog pojašnjavanja odlaže korak dalje. Pod pretpostavkom da znanstveni jezik, kao i svakodnevni jezik, sadrži značenje, suočeni smo s problemom definiranja značenja „NaCl-a“; a ako bismo isti mogli zamijeniti preciznijom ili informativnijom znanstvenom formulom, ponovno bismo došli do istog problema i tako u nedogled. Drugim riječima, Bloomfieldov recept za otkrivanje značenja vodi na put beskonačnoga vraćanja na početak; ispostavlja se da je riječ o slijepoj ulici ne samo praktički već i logički gledano.

Problemi Ogden-Richardsova i Bloomfieldova pristupa značenju uglavnom proizlaze iz upornosti da semantiku objasne pojmovima drugih znanstvenih disciplina. Može se tvrditi da umnogome očita dvosmislenost, koja je mučila Ogdena i Richardsa, ima isti izvor. Svakako većinu od dvadeset i dvije definicije koje su oni ponudili (kako je oprimjereno na stranici 1) čine autorski imenovane tehničke definicije filozofa, psihologa, filologa, književnih kritičara i drugih stručnjaka. Veći dio nepodudarnosti među definicijama objašnjava potreba ili želja bilo kojeg od stručnjaka da semantiku prilagodi zahtjevima svojeg polja istraživanja. Tako filozof, za svoje potrebe, značenje može definirati u okviru odnosa istinitosti i neistinitosti, biheviorist će ga pak definirati prema odnosu podražaj–reakcija na podražaj; književni će ga kritičar definirati prema reakciji čitatelja i tako dalje. Dakako, njihove će definicije, proizašle iz različitih okvira, imati malo toga zajedničkog. Prihvatajući da istraživanje srodnih područja može osigurati spoznaju studentu semantike, mnogi će se čuditi zašto semantiku treba smatrati ovisnom o vanjskim okolnostima. Štoviše, čim priznamo da semantika zaslužuje vlastiti okvir istraživanja, umjesto da ga posuđuje od drugih, uklonit ćemo brojne poteškoće koje su sprječavale njezin razvoj u posljednjih pedeset godina. Autonomna disciplina ne započinje odgovorima već pitanjima. Možemo reći

da je cilj postavljanja semantičke teorije dati „definiciju“ *značenja*, to jest, sustavni prikaz prirode značenja. Međutim, zahtijevati definiciju *značenja* prije negoli smo uopće počeli raspravljati o temi, značilo bi da se ustraje u tome da su neki drugi koncepti, na primjer podražaj i reakcija, na neki načini više osnovni ili više važni. Fizičar ne mora definirati pojmove kao „vrijeme“, „toplina“, „boja“, „atom“ prije negoli počne istraživati njihova svojstva. Umjesto toga, definicije, ako su potrebne, proizlaze iz samog istraživanja.

Nakon što je to zajedničko polazište prihvaćeno, otkrivamo da je pitanje definiranja *značenja*, koje je toliko zaokupilo Ogdena i Richardsa, ništa više nego pogrešan trag u istraživanju.

Lingvističko polazište za semantiku

Dosad sam pokušavao pripremiti teren tvrdeći da proučavanje značenja treba biti oslobođeno od podčinjenosti drugim disciplinama. Naravno, to dovodi do izazova: „Kako značenje onda treba proučavati? Na koja pitanja trebamo odgovoriti pri postavljanju teorije značenja? Koja načela trebaju oblikovati njezin temelj?“

Jedna od glavnih misli suvremenog lingvističkog pristupa semantici jest da ne možemo pobjeći od jezika: jednadžba kao što je *cent = stoti dio dolara* ili *sol = NaCl* nije usklađivanje jezičnoga znaka s izvanjezičnom stvarnošću, već je podudarnost dvaju jezičnih izraza koji, navodno, imaju „isto značenje“. Objašnjavanje jezičnih fenomena s obzirom na to što jezik nije uzaludno je koliko i traženje izlaza iz sobe u kojoj nema ni vrata ni prozora jer sama riječ „objašnjenje“ podrazumijeva iskaz jezikom. Rješenje je, dakle, zadovoljiti se istraživanjem onoga što imamo u sobi: proučavati odnose *unutar* jezika, kao što su parafraze ili sinonimi (pri čemu oba termina približno označavaju „istovjetnost/jednakost značenja“). Parafraza, kao i neki drugi odnosi značenja koji podliježu sistematičnom proučavanju, prikazani su niže u tekstu. *Podrazumijevati* i *pretpostaviti* vrste su značenjskih međuovisnosti između dvaju iskaza; *logična nedosljednost* vrsta je semantičke *kontrastivnosti* među iskazima.

- (1) *X*: Nedostatci u planu su očiti.
PARAFRAZA *Y*: Mane sheme su očigledne.
- (2) *X*: Zemlja kruži oko Sunca.
PODRAZUMIJEVA *Y*: Zemlja se pokreće.
- (3) *X*: Johnov se sin zove Marcus.
PRETPOSTAVKA *Y*: John ima sina.
- (4) *X*: Zemlja kruži oko Sunca.
NEDOSLJEDNO PREMA *Y*: Zemlja se ne kreće.

To su neki od značenjskih odnosa između iskaza *X* i iskaza *Y* koje semantička teorija može korisno pokušati objasniti; tim i drugim značenjskim odnosima više ćemo se posvetiti kasnije u knjizi (str. 73–82).

Drugo načelo koje je u pozadini mnogih suvremenih lingvističkih pristupa semantici jest utvrđivanje da je zadatak proučavanja jezika tumačenje **jezične kompetencije** izvornih govornika nekog jezika, to jest, propisivanje pravila i struktura koji određuju kakav treba biti mentalni aparat osobe koja treba ovladati određenim jezikom. Primijenjeno na semantički dio jezika to za sobom povlači pitanje kao što je „Što je to *znati* značenje riječi, rečenice itd.?” umjesto uobičajenog „Što je značenje?”. A kao dokaze za takvo znanje može se uključiti prepoznavanje semantičkih odnosa kakvi su prikazani u primjerima 1–4 iznad u tekstu.

Druga vrsta dokaza osobi koja poznaje semantiku jezika jest prepoznavanje da su određene riječi i iskazi, iako u skladu s gramatičkim pravilima dotičnog jezika, „nesemantične“ na način da su netipične ili čudne sa značenjske točke gledišta. Jedna takva neobičnost je **tautologija** ili iskaz koji mora biti istinit po samoj prirodi svoga značenja, na primjer:

Ponedjeljak dolazi prije dana koji mu slijedi.

Rijetko smo u prilici izgovoriti takve iskaze jer (osim ako ne objašnjavamo neobičnu jezičnu uporabu) oni slušatelju ne govore ništa novo, stoga su takvi iskazi komunikacijski ispražnjeni. Na suprotnom se kraju nalaze **kontradikcije**, iskazi koji su, prema prirodi značenja, nužno lažni:

Sve što mi se sviđa ne sviđa mi se.

Brat mi je imao zubobolju na nožnom prstu.

Kontradikcije su devijantnije nego tautologije: ne samo da su informacijski isprazne već su i potpuno besmislene. Suvremena se lingvistika, u definiranju toga što je neki jezik, usmjerila na utvrđivanje koje rečenice u nekom jeziku jesu, a koje nisu prihvatljive. Drugim riječima, suvremena je lingvistika usmjerena na označavanje granica između onoga što je moguće i onoga što je nemoguće unutar pravila nekog jezika. Naravno, to je rezultiralo isticanjem sposobnosti govornika nekog jezika da razlikuje „gramatičke“ od „negramatičkih“ rečenica, a na tu se sposobnost u području značenja mi pozivamo ako kažemo da je razlikovanje besmislenih rečenica od smislenih zapravo očitovanje govornikova poznavanja pravila značenja u njegovu jeziku.

Semantički čudne ili netipične rečenice nisu ograničene samo na kontradikcije i tautologije. One su, na primjer, i pitanja koja logički dopuštaju samo jedan odgovor (*da* ili *ne*) pa kao takva ni ne trebaju biti postavljena: *Ima li tvoja majka sina ili kćer?* Postoje također i rečenice na koje je nemoguće odgovoriti jer sadrže apsurdne pretpostavke: *Znaš li kako je čovjek koji je ubio svoju udovicu kažnjen?* Takva jezična kapricioznost podsjeća na

„zapleteni govor“ ili besmislena trabunjanja kakva praktikiraju djeca kao vrstu verbalne igre:

I went to the pictures tomorrow
 I took a front seat at the back
 I fell from the pit to the gallery
 And broke front bone in my back.
 A lady she gave me some chocolate,
 I ate it and gave it her back;
 I phoned for taxi and walked it,
 And that's why I never came back.

(Opie, *The Lore and Language of School children*, str. 25)

Prirodna fascinacija koju djeca pronalaze u rušenju granica smislenosti može se ubrojiti među simptome postojanja „intuitivnog shvaćanja“ značenja (**semantičke kompetencije** prema jezikoslovcima) koje dijele govornici nekog jezika.

Jezik i stvaran svijet

Za jezikoslovca, kao i za filozofa, ključna je poteškoća ne samo u povlačenju granice između smisla i besmisla već i između besmisla koji proizlazi iz proturječnosti koje znamo o jeziku i značenju i besmisla koji je rezultatom proturječnosti koje znamo o „stvarnom svijetu“. Ako govornika engleskoga jezika zamolite da komentira iskaz

(1) Moj ujak uvijek spava stojeći na jednom nožnom prstu.

on bi mogao viknuti: „Ali to ne može biti istina! Nitko ne može tako spavati.“ Njegov bi odgovor bio sličan i ukoliko bismo ga suočili s kontradikcijom

(2) Moj ujak uvijek spava budan.

Međutim, nakon promišljanja bi vrlo vjerojatno dva apsurdna objasnio na različite načine. Rečenica (1) bila bi mu nevjerojatna jer posjeduje znanje o svijetu u kojemu živi, točnije o položaju u kojemu je moguće spavati. Rečenica (2) bila bi više nego nemoguća – ukazivala bi na nezamislivo zbog proturječnosti značenja pojma *spavati* i *biti budan*. Ali obje bi mu se rečenice činile apsurdnima na isti način, do te mjere da bi obje nužno bile lažne.

Ovdje je moguće povući analogiju između pravila jezika i pravila igre. Zbivanja u, na primjer, nogometnoj utakmici mogu biti nemoguća (a) jer su protiv pravila igre ili (b) jer krše prirodne zakone čovjekove tjelesne snage, nemogućnosti nogometne lopte da prkosi običnim zakonima gibanja (npr. da se kreće u zraku kao bumerang) itd. Stoga bi nogometni izvještaj da je „Centarfor zabio gol glavom iz vlastite gol linije“ bio odbačen kao fizički nemoguć, dok bi izvještaj da je „Centarfor zabio gol udarajući loptu u usta

golmana“ bio odbačen kao nemoguć jer, čak i da se takvo što dogodilo, igra nikako ne bi bila prepoznata kao nogomet.

Razlika koja se osjeti između gore navedenih primjera (1) i (2) proizlazi iz različitih strategija kojima ih pokušavamo dovesti do smisla. Čini se da je neosporno načelo semantike da se ljudski um gnuša nedostatka smisla tako da će govornik engleskoga jezika, suočen s apsurdnim rečenicama, naprezati svoju sposobnost interpretacije do maksimuma kako bi ih mogao iščitati smisleno. Za (1) *Moj ujak uvijek spava stojeći na jednom nožnom prstu*, dvije su moguće strategije interpretacije. Prva je pretpostavljanje postojanja **prijenosa značenja** pri čemu su ili *spava* ili *stojeći na jednom nožnom prstu* shvaćeni na nov ili neobičan način. Na primjer, *stojeći na jednom nožnom prstu* može označavati hiperbolu ili pretjeranu zamjenu za „obrnuti položaj“ ili „čudan položaj“. Druga je strategija zamisliti čudesnu i nevidenu situaciju (npr. ujak je počeo trenirati dotad nepoznati oblik joge) u kojoj bi ta izjava mogla biti istinita. Međutim, za (2) *Moj ujak uvijek spava budan* moguće je primijeniti samo prvu strategiju prijenosa značenja: ovdje rješenje proizlazi iz razrješavanja semantičkog sukoba između „spava“ i „budan“ (na primjer) tako da se *spava* protumači metaforički kao „ponaša se kao da spava“. Činjenični apsurd može postati smislenim proširi li se maštom do koncepcije mogućeg svijeta (možda svijeta snova ili izmišljenog svijeta) u kojemu bi on bio istinit. S druge strane, logička je kontradikcija jezični apsurd koji, kako bi postao smislen, zahtijeva jezični ispravak, „petljanje s pravilima jezične igre“ kao što bi nemogući pokret iznad opisan pod (b) zahtijevao preispitivanje pravila nogometa.

Razlika između jezika (uključujući i „logiku“) s jedne strane i činjeničnog ili znanja „stvarnog svijeta“ s druge, bit će više istražena u drugom poglavlju (str. 12–13), a u jedanaestom će se poglavlju također istražiti pojam prijenosa značenja te će se pokazati u kojoj se mjeri odnosi na „petljanje s jezikom“. Za sada primijetimo samo da takva razlika postoji, ali da jezikoslovcu ili filozofu nije jednostavno opravdati ju ili propisati kako povući liniju među pojedinačnim slučajevima. Unatoč tome, praktična razmatranja, ako ništa drugo, obvezuju nas uzeti u obzir takvu razliku jer bi se u suprotnom domena semantike proširila (kako je Bloomfield istaknuo) na nemoguće ogromno proučavanje svega što se treba znati o svemiru u kojemu živimo. Kritički ćemo se više osvrnuti na ove razlike u petom poglavlju (str. 82–6).

Sažetak

U ovom sam poglavlju pokušao postaviti tri osnove točke o proučavanju značenja:

1. Krivo je pokušati definirati značenje njegovim svodenjem na pojmove bilo koje znanosti osim znanosti o jeziku: npr. prema psihologiji ili kemiji.

2. Značenje je najbolje proučavati kao jezični fenomen sam po sebi, ne kao nešto što je „izvan jezika“. To znači da trebamo istraživati što znači „znati jezik“ semantički, npr. znati što je uključeno u prepoznavanje značenjskih odnosa između rečenica te prepoznavati koje su rečenice smislene, a koje ne.
3. Točka 2 počiva na razlici između „znanja o jeziku“ i „znanja o svijetu“.

Preveli Kristina Krušelj i Josip Vincetić